

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ АСОСИДА ИНТЕГРАТИВ ДАРСЛАРНИ МОДЕЛЛАШТИРИШГА ТАЙЁРЛАШ МЕХАНИЗМЛАРИ

Турдиев Намозбек Бахритдин ўғли

Жиззах давлат педагогика университети, Педагогика-психология ва
музыка йўналишларида масофавий таълим кафедраси ўқитувчиси

Почта манзили: namozbek1992@mail.ru

+998993518527

Аннотация

Моделлаштириш технологияси ишлаш, ҳар бир кейинги дарсни режалаштиришни назарда тутди, ўқитувчи олдинги дарснинг барча ижобий ва салбий томонларини кўради ва олинган натижаларга асосланиб, ўз фаолиятини тўғрилашга интилади.

Мақолада натижаларни таҳлил қилиш, аввалги жараёни қайта тиклаш, камчиликлар ва уларни бартараф этиш йўллари топиш мақсадида мустақил таълим асосида интегратив дарсларни моделлаштиришга тайёрлаш механизмлари ёритиб берилган.

Калит сўзлар: Фаолият, таълим, моделлаштириш, самарадорлик, унумдорлик, топшириқ, амалиёт, мутахассис, таъминот.

Талабаларнинг мустақил таълимида амалга ошириладиган ўқув-методик таъминот сифатининг кўрсаткичи педагогик муаммоларни ҳал қилишнинг шаклланган усуллари, лойиҳалаш бўйича ижодий ишлар, назарий билимларни амалий фаолиятга ўтказиш, материални тизимлаштириш, гуруҳда муҳокама ўтказиш, таълим ва тарбия жараёнининг мақсадлари сифатидаги таълим ва қадрият йўналишларини ривожлантириш ғоялари бўйича стандарт талабларига кўра бажарилган ишлар баҳоси ҳисобланади. Мустақил таълим асосида интегратив дарсларни моделлаштиришга тайёрлашнинг ўқув-методик таъминоти талабаларнинг назарий, методик ва амалий тайёргарлигининг бирлиги, ўзини ўзи шахсий ва касбий ташкил этиш учун шароитлар яратиш, таълим сифатини яхшилашга ёрдам беришдан иборат.

Шуни таъкидлаш керакки, мустақил фаолият турларининг хилма-хиллиги талабаларга топшириқнинг мураккаблик даражасини (назарий, методик, амалий) танлаш ва ўқув фаолиятида, ишлаб чиқариш амалиётида ўз-ўзини англаш имкониятини беради. Мустақил топшириқларни бажаришда талабалар томонидан турли хил ишлаш усуллари билиш уларга ўз фаолиятининг янги, ижодий даражасига кўтарилиш имконини беради. Билимларни назарий ўзлаштириш ва мустақил бажариладиган иш ўртасидаги ўзаро боғлиқлик мутахассислар тайёрлашда сифатнинг янги даражасини таъминлайди.

Мустақил таълим самарадорлигини ошириш кўпчилик ҳолларда талабанинг ўқитиш воситалари билан таъминланганлигига боғлиқ бўлади.

Педагог олим Ў.Қ.Толипов бу борада: “Ўқитувчи, уста ўқув фаолиятини уч асосий турга ажратиш мумкин: ахборотни узатиш, талабалар мустақил ишини ташкил қилиш ва назорат. Бундан келиб чиқиб, вазифа жиҳатдан фарқ қиладиган ўқув материалининг уч турини ажратиш мумкин. Бу таълим воситаларини амалда қўллаш имконини беради. Талаба адабиётлар билан танишиб, берилган мавзу бўйича ўз фикрига эга бўлгач, шу мавзуда суҳбат уюштирилади. Бу суҳбат қуйидаги икки мақсадни ўз ичига олади. Бунда ўқув материалининг мазмуни, таълим воситалари, имкониятлари талабалар ўқув-билиш фаолияти ва ўқув дастурида берилган мавзунини ўрнатиш учун ажратилган вақтни ҳисобга олиш лозим”, - деб таъкидлайди [17].

И.Я.Лернер талабалар билимининг сифатини тавсифлаб, биринчи навбатда таълим мазмунининг уч хил элементини ўзлаштиришнинг учта усулини кўриб чиқади:

“а) билимга айланадиган ахборотни онгли равишда идрок этиш ва ёдлаш;

б) кўрсатилган кўникма ва қобилиятларга айланадиган фаолият намунавий усуллар бўйича қайта такрорлаш;

в) муаммоли билиш вазифаларини ҳал қилишда ижодий фаолият тартибларини амалга ошириш” [12].

Таълим мазмуни элементлари ўртасидаги муайян боғланишларни ҳисобга олиб, И.Я.Лернер уларнинг билимга таъсирини ва бу алоқалар билимга берадиган сифатларни белгилайди. Билимларнинг турличалиги ҳақида гапирганда, И.Я.Лернернинг фикрича, ҳар хил билим турлари ва уларни ўзлаштириш даражаларининг ўзаро боғлиқлиги билим сифатининг турли кўрсаткичлари - тўлиқлик, чуқурлик, тизимлилик, изчиллик, самарадорлик, мослашувчанлик, аниқлик, умумлаштириш, қўллаш, қисқартириш, хабардорлик, кучга олиб келади.

Мустақил таълим асосида интегратив дарсларни моделлаштиришга тайёрлашдан аввал моделлаштириш технологиялари ҳақида батафсил тўхталамиз.

Дарсларни моделлаштириш - бу унинг таркибий қисмини асосий мақсадларни амалга ошириш воситасига айлантириш технологиясидир.

Таълим мазмунини моделлаштириш технологияси қуйидаги асосий тамойилларга асосланади:

- Ривожлантирувчи таълим мақсадларининг устуворлиги,
- мазмун орқали таълим мақсадларини мувофиқлаштириш;
- таълимда фаолиятга асосланган ёндашув тамойили орқали дарс мақсадларига эришиш. Фаолиятга асосланган ёндашув тамойили голландиялик психолог Ван Парререн томонидан қуйидаги мақсадларда ишлаб чиқилган:
- талабаларда шахсий тажрибага асосланиши мумкин бўлган ўқув фаолияти учун барқарор мотивацияни уйғотиш;
- диалогик тарзда, яъни ҳамкорликда ўқитиш;

- диагностик тарзда ўқитиш: ўқув фаолияти ва таълим ютуқларини доимий равишда кузатиб бориш, агар керак бўлса, тузатиш ва қўллаб-қувватлаш;
- таълим мазмунини мос бўлинмалар ва вазифаларга бўлиш, уларнинг таълим мотивацияси учун имкон қадар тўлиқ индикатив асос яратиш;
- турли даражадаги таълим мазмунини (ҳаракат - ўқитиш модели) таъминлаш;
- тегишли воситалардан фойдаланган ҳолда керакли тезликда ўқитиш;
- талабаларнинг ютуқларини акс эттириш ва баҳолаш қобилиятини ривожлантириш;
- талабаларнинг фан мазмунини чуқурроқ ўзлаштиришлари учун ижодий ташаббусни рағбатлантириш;
- талабаларнинг мактаб фанларига ижобий муносабатида, айниқса ўз тақдирини ўзи белгилашда ифодаланган субъективликни шакллантиришга ёрдам бериш.

Мустақил таълим асосида интегратив дарсларни моделлаштиришга тайёрлашда ўқитувчи қуйидаги қобилиятларга эга бўлиши керак:

- аналитик (ҳар бир дарснинг самарадорлиги ва босқичи ўқув фаолияти натижасидир);
- прогностик;
- лойиҳалаш (назарий фикрлашни шакллантириш учун);
- психологик;
- ташкилий (жамоага эғалик қилиш).

Бу қобилиятлар ўқитувчининг касбий маҳоратининг ажралмас шартидир.

Дарсни моделлаштириш катта билим, куч ва биринчи навбатда вақтни талаб қилади.

Дарсни моделлаштиришда қуйидаги қоидаларга амал қилиш зарур:

1. Мавзу, мақсад, дарс тури ва унинг ўқув режасидаги ўрнини аниқ белгилаш.
2. Ўқув материални танлаш (унинг мазмунини, ҳажмини аниқлаш, илгари ўрганилган, назорат тизими билан алоқа ўрнатиш, табақалаштирилган иш ва уй вазифалари учун қўшимча материал).
3. Синфда ўқитишнинг энг самарали усуллари ва методларини, дарснинг барча босқичларида талабалар ва ўқитувчиларнинг турли хил фаолият турларини танлаш.
4. Талабалар ўқув фаолиятини назорат қилиш шакллари аниқланг.
5. Дарснинг оптимал суръатини танлаш, яъни ҳар бир босқич учун вақтни ҳисоблаш.
6. Дарсни умумлаштириш шаклини кўриб чиқиш.
7. Уй вазифасининг мазмуни, ҳажми ва шаклини танлаш.

Шундай қилиб, моделлаштириш технологияси ишлаш, ҳар бир кейинги дарсни режалаштиришни назарда тутди, ўқитувчи олдинги дарснинг барча ижобий ва салбий томонларини кўради ва олинган натижаларга асосланиб, ўз фаолиятини тўғрилашга интилади. Натижаларни таҳлил қилиб, у аввалги жараёни қайта тиклайди, камчиликлар ва уларни бартараф этиш йўллари топади. Педагогик фаолият қонуниятлари шундай яратилади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, мустақил таълим асосида интегратив дарсларни моделлаштиришга тайёрлаш механизмлари таълим фаолияти самарадорлиги ва унумдорлигини белгиловчи усулдир.

Ўқув амалиётида интеграциянинг турли даражаларини амалга оширишнинг асосий элементи услубий жиҳатдан яхши ўтказилган интегратив дарсдир.

Интегратив дарсда икки ёки ундан ортиқ фанлар воситасида белгиланган мавзу, савол, муаммо кўриб чиқилади, билим ва кўникмалар синтезланади ва тизимлаштирилади, бу талабаларда дунёнинг яхлит тасаввурини шакллантиришни таъминлайди. Интегратив дарсни бир нечта ўқитувчи ўқитиши мумкин, лекин уни бир ўқитувчи ҳам ўтказиши мумкин.

Интегратив дарсларни ўтказиш қуйидаги ҳолларда энг самарали ҳисобланади:

- ўқув дастурлари ва дарсликларда бир хил материалнинг такрорланиши аниқланганда;
- умумлаштирилган фанлараро категорияларни (ҳаракат, вақт, ривожланиш, катталиқ ва бошқалар), инсон ҳаёти ва фаолиятининг турли томонларини, технологик жараёнларни қамраб олувчи қонунлар, тамойилларни ўрганишда;
- турли фанлар ва ўқув фанларидаги бир хил воқеалар, ҳодисалар, фактларни тавсифлаш ва талқин қилишда қарама-қаршилиқларни аниқлашда;
- ўрганилаётган ҳодисанинг ўрганилаётган фан доирасидан ташқарида кенгроқ намоён бўлиш соҳасини кўрсатишда;
- муаммоли ва лойиҳавий таълим технологиясидан фойдаланганда (фанлараро лойиҳаларни тузиш, мураккаб муаммоларни ҳал қилиш);
- мавзунини ўрганиш учун вақт чегараси ва турдош ёки параллел фандан тайёр таркибдан фойдаланиш истаги мавжуд бўлса.

М.Н.Берулава ва бошқалар интеграция жараёнларини ўрганар эканлар, интегратив дарслар турли ўқув фанлари мавзулари ўртасида интенсив ахборот алмашинувини таъминлашини таъкидлайдилар [1].

Н.Ю.Борисова интегратив ёндашув остида интегратив жараёнларни ва шарт-шароитлар синтезини ўрганиш стратегиясини кўриб чиқади. Муаллиф таълимга интегратив ёндашувда нафақат мазмун компонентларини бирлаштириш, ўзаро боғлаш, ўзаро кириб бориш ва синтез қилиш жараёнини кўрибгина қолмай, балки таълим муассасасининг аниқ шарт-шароити ва мақсадларига мос равишда интенсив ўқитиш усуллариининг ролини ҳам қайд этади [2].

В.И.Загвязинский [3] таълимнинг интегратив ёндашуви ўқитишнинг мақсадлари, мазмуни, воситалари, шакллари ва усуллариининг бирлигини ифодаловчи таълимнинг яхлитлиги ғоясига асосланади.

Мустақил таълим асосида интегратив дарсларни моделлаштириш илмийлик, тизимлилик ва изчиллик, онглилик ва фаоллик, кўриниш, назария ва амалиёт

ўртасидаги боғлиқлик, талабаларнинг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда билимларнинг мавжудлиги ва мустаҳкамлиги, ўқитишнинг дидактик тамойилларидан бири сифатида интеграция тамойилини амалга ошириш усули сифатида белгиланади. Ушбу жараён интеграцияни амалга ошириш учун аниқ ўқув фанларини интеграция қилиш заруратини умумий назарий асослашдан, фанларни интеграциялашувининг оптимал даражаси ва шаклини, ўқув материалининг уланиш нуқталарини, унинг етакчи ғояларини аниқлаш, тегишли усул ва методлардан, ўқитиш воситаларидан фойдаланган ҳолда ўқув фанлари дастурларини мувофиқлаштиришгача маълум педагогик шарт-шароитларни яратишни талаб қилади.

Мустақил таълим асосида интегратив дарсларни моделлаштиришга тайёрлаш механизмларини танлашда қуйидаги интеграция объектлари эътиборга олинади:

- билим турлари, илмий тушунчалар тизими;
- назария ва ғоялар қонунлари;
- таълим жараёнларининг моделлари.

Хусусан, бугунги кунда мустақил таълим асосида интегратив дарсларни моделлаштиришга тайёрлаш механизмлари ҳақида гапирганда, қуйидагиларга амал қилиш керак:

1. Интеграция объектларини дедуктив тарзда, яъни умумийдан хусусийга қараб кўриб чиқиш мумкин.
2. Мактаб таълимининг ўрта даражаси фан тизимини сақлаб қолиши керак ва бу ерда циклларо фанларо алоқаларни ўрнатиш билан чекланиши мумкин.
3. Таълимнинг якуний босқичида, ўрта мактабда матнлар ва маданиятнинг бошқа ташувчилари томонидан яратилган мавҳум-мантикий ва лингвистик тасвирларнинг улуши ортиб бориши керак, онгда индуктив равишда мустаҳкамланадиган кенг предметдан ташқари умумлаштириш талаб этилади. билимларнинг алоҳида фан соҳаларини олдинги ўрганиш бўйича талабалар сони» [16].

Фойдаланилган адабиётлар

1. Борулава М.Н. Интеграция содержания образования. - М.: Совершенство, 1998. – 192 с
2. Борисова Н.Ю. Интегративный подход в обучении русскому языку иностранных студентов технического вуза : автореферат дис. ... кандидата педагогических наук : 13.00.01 / НИИ профессионально-техн. образования. - Санкт-Петербург, 1992. - 21 с.
3. Загвязинский В.И. Педагогическое творчество учителя. - М.: Педагогика, 1987. – 159 с
4. Зенкова Т.С., Попова О.А. Интегрированный подход в проектировании и реализации процесса обучения в области естественно-научного образования в средней школе // Вестник ТГУ, - Томск, - т.13. - вып.4. - 2008. - С. 313-315
5. Кедров Б.М. Взаимодействие наук. - М.: Наука, 1984. – 320 с.

6. Криволапова Е.В. Интегрированный урок как одна из форм нестандартного урока // Инновационные педагогические технологии: материалы II междунар. науч. конф. (г. Казань, май 2015 г.). — Казань: Бук, 2015. — С. 113-115.
7. Кузьмина Н. В. Методы исследования педагогической деятельности. — Л.: ЛГУ, 1970 г.
8. Кларин М. В. Технология обучения: идеал и реальность. — Рига, «Эксперимент», 1999 г.—180 с.
9. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике. — Рига, «Эксперимент», 1998 г.—180 с.
10. Кучугурова Н. Д., Чепурная М. А. Проблемы организации и проведения интегрированных уроков с использованием ИКТ в общеобразовательной школе // Ученые записки. - №4. -2012.- С.51-55
11. Лакоценина Т.П. Современный урок. Часть 6: Интегрированные уроки. Научно-практич. пособие для учителей, методистов, руководителей учебных заведений, студентов пед. учеб. заведений, слушателей ИПК. - Ростов-н/Д: Изд-во «Учитель», 2008. - 256 с.
12. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. - М.: Педагогика, 1981.-186 с.
13. Муслимов Н.А., Қўйсина О.А. Қасб таълими ўқитувчиларини тайёрлашда мустақил таълимни ташкил этиш. Методик қўлланма. – Т.: ТДПУ, 2006. - 46 б.
14. Попова О. В., Рекк Е. В. Интеграция информатики и математики // Муниципальное образование: инновации и эксперимент. - №3,. – 2011.- С. 60-62
15. Теремов А.В. Интеграция школьных предметов естественнонаучного и гуманитарного циклов: необходимость и возможность. Естествознание в школе. -, № 4. - 2010, С. 23.
16. Толипов Ў.Қ. Олий педагогик таълим тизимида умуммехнат ва касбий кўникма ва малакаларни ривожлантиришнинг педагогик технологиялари: Дис. ... пед. фан. док. – Тошкент: 2004. - 314 б.
17. Толипов Ў.Қ. Талабалар мустақил ишларида ўқитиш воситалари // Халқ таълими. – Тошкент, 2000. - №1.- Б. 45 – 47.